

Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet

miroslav.galic@ff.unibl.org

UDK: 1:001

Prethodno priopćenje

FILOZOFI I NAUČNICI: PRIJATELJI ILI PROTIVNICI?

Sažetak

Iako je od samih početaka filozofija bila izložena podsmijehu ili bila shvatana kao „sumnjiva“ aktivnost koja podriva sistem (kao u slučaju Sokrata), čini se da je savremeno doba ipak doba u kojem ju se izlaže najžešćim kritikama, naročito kritici da je „besmislena“ i „beskorisna“. Društveni sistem koji je prevrednovao sve vrijednosti tako da znače efikasnost i profitnost, u filozofiji ne uspijeva vidjeti aktivnost koja bi bila u skladu sa njegovim novim „vrijednostima“.

Namjera je ovog rada razmotriti na koji je način transformacija prirodne filozofije u nauku, preko suviše uskog tumačenja iste kao „poraza“ filozofije od strane prirodne nauke, dovela do diskurzivnog sukoba između ove dvije koncepcije znanja. Naš stav je da između nauke i filozofije ne postoji stvarni sukob te da se prirodna nauka nipošto nije odrekla svog filozofskog porijekla, a istinski naučnici nikada nisu smatrali filozofiju smetnjom u svom istraživanju; upravo suprotno, najveći naučni umovi, poput Ajnštajna, smatrali su da bavljenje naukom na fundamentalnom nivou iziskuje dijalog sa filozofijom. Budućnost ljudskog znanja ne počiva samo na bavljenju jednim od ovih polja ljudskog znanja koje bi bilo jedino ispravno, već u zajedničkom poduhvatu i saradnji.

Ključne riječi: filozofija; nauka; znanje; sukob; saradnja.

PHILOSOPHERS AND SCIENTISTS: FRIENDS OR FOES?

Abstract

Although philosophy was exposed to ridicule or was seen as a "suspicious" activity that undermines the system (as in the case of Socrates) from its very beginnings, it seems that the contemporary era is the era in which philosophy is exposed to the most severe criticism, especially that it is "meaningless" and "useless". A social system

that has redefined all values to mean efficiency and profitability fails to see philosophy as an activity that would be in line with its new "values."

The purpose of this paper is to consider how the transformation from natural philosophy to science, through a too narrow interpretation of the same as a "defeat" of philosophy by natural science, has led to a discursive conflict between these two concepts of knowledge. Our position is that there is no real conflict between science and philosophy, that natural science has never given up its philosophical origins, and that true scientists have never considered philosophy an obstacle in their research; on the contrary, the greatest scientific minds, such as Einstein, thought that dealing with science at the fundamental level requires a dialogue with philosophy.

The future of human knowledge is not based solely on dealing with one of these fields of human knowledge which would be the only right one, but in a joint venture and cooperation.

Keywords: philosophy; science; knowledge; conflict; cooperation..

1. „Blesavi“ filozof

Ako je suditi po medijskoj slici koja se stvara o ulozi filozofije u savremenom društvu, prvenstveno od strane masovnih medija koji brinu o vlastitom profitu, a ne o valjanom izvještavanju, kao i po slici koja se stvara na društvenim mrežama i različitim televizijskim emisijama naučno-popularnog tipa, može nam se učiniti kao da je filozofiji, kao ljudskom poduhvatu koji ima za cilj ozbiljno i strogo razmatranje prirode stvarnosti, odzvonilo. Stiče se utisak da se ništa što je povezano sa filozofijom više ne shvata ozbiljno, a širenjem humorističnih internetskih *memeova* i hipertrofiranim pozivanjem na nauku u popularnim televizijskim emisijama, taj utisak se samo pojačava.¹ U društvu u kojem su mediji daleko prodorniji u širenju ideja i stavova od klasičnog načina putem knjiga i naučnih članaka te u kojem na ovakav način oblikovano javno mnjenje značajno utiče na politike i prakse svakodnevnog života, uloga tih medija i njihovog nenaučnog diskursa značajno utiče ne samo na percepciju filozofije kao ljudske djelatnosti, već i na njen konkretan status i opstanak u tom i takvom društvu. Međutim, mi nismo dužni takvu sliku prihvatiti kao istinitu. Javno mnjenje nije pozvano da sudi o stvarima o kojima ne može da

¹ Kao ilustraciju ovoga možemo, između ostalog, navesti *Facebook* stranicu za promovisanje filozofije *Philosophy Matters* koja često postavlja različit humorističan i autoironičan sadržaj u vezi filozofije ili popularni televizijski šou *Mythbusters*, koji se donedavno emitovao na televizijskoj mreži *Discovery* u kojem je jedan od voditelja, Adam Sevidž (Adam Savage), često izgovarao rečenicu *Do it for the science!*.

sudi, ali perpetuiranje ovakvog stava, naročito kroz medije, stvara utisak da je filozof taj koji bi imao da se opravda pred istom tom javnošću.

Naravno, filozofiju ovakav način nipodaštavanja prati još od vremena koje se smatra njenim začetkom – od doba Talesa iz Mileta, koji je, kako nam prenosi Aristotel, posmatrajući zvijezde dok je šetao upao u bunar i čemu se sluškinja podsmijavala. O tom podsmijehu, na vrlo duhovit način, piše Sajmon Kričli (Simon Critchley) govoreći o nespretnosti i „blesavosti“ filozofa u stvarima koje se tiču svakodnevice i koje čine da izgleda poput lakrdijaša:

Šta je onda filozof? Odgovor je jasan: objekt podsmijavanja, zbunjeni lakrdijaš, predmet bezbrojnih šala od Aristofanovih „Oblakinja“ do Mel Bruksove (Mel Brooks) „Istorije svijeta, dio prvi“. Uvijek kada je filozof prinuđen da govori o stvarima koje su neposredno oko njega, on čini da se ne samo tračka djevojka, već i svi drugi grohotom smiju. Nespretnost filozofa u svakodnevnim stvarima čini da izgleda glup ili „odaje utisak proste blesavosti“. Dolazimo do prilično pajtonovske definicije filozofa: onaj koji je blesav.²

Naravno, ovde bi valjalo naglasiti da Tales nije bio samo filozof, jer razlike između filozofije i nauke tada nije ni bilo. Podsmijavanje kojemu je bio izložen možemo tumačiti i kao istovremeno podsmijavanje nauci (ipak, posmatrao je nebo kada je upao u bunar).

Ono što predstavlja daleko veći problem i izazov jeste percepcija filozofije od strane nauke kao još jednog ljudskog poduhvata kojim se stvarnost pokušava razumjeti na ozbiljan i strog način. Izuzetni rezultati koje je postigla savremena prirodna nauka, naročito tokom 20. vijeka, uticali su na to da se upravo naučna spoznaja etablira kao dominantna u odnosu na filozofiju. Upravo ti rezultati i njihova praktična upotrebljivost i efikasnost, su doveli do toga da izvjestan broj naučnika na filozofiju gleda snishodljivo i da joj oduzima pravo da bude mjerodavna u svom propitivanju stvarnosti, dajući prednost samo naučnom pogledu na svijet.

To nas stavlja u poziciju da se zapitamo o tome kakva je uloga filozofije u savremenom svijetu čiju spoznaju bitno obilježava nauka, a naročito da se zapitamo o međusobnom odnosu filozofske i naučne spoznaje. Da li je taj odnos prijateljski ili neprijateljski i da li (percipirani) neprijateljski odnos između nauke i filozofije kao načina ljudske spoznaje svijeta i stvarnosti dolazi iz nji-

² Simon CRITCHLEY, „What Is a Philosopher?“, The New York Times, 16.V.2010., <<https://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/05/16/what-is-a-philosopher/>>, (09. XI. 2019.)

hove suštinske suprotstavljenosti ili se to (percipirano) neprijateljstvo korijeni u nekim vanjskim činiocima? Ako se obratimo naučnicima, vidjećemo da su njihovi lični stavovi po pitanju odnosa filozofije i nauke u izvjesnom smislu podijeljeni. Dok jedni filozofiju posmatraju kao sastavni dio svog naučnog poduhvata, drugi prema njoj ne gaje naročito pozitivna osjećanja.

2. „Smrt“ filozofije i „trijumf“ nauke

Kad je riječ o naučnicima koji prema filozofiji ne gaje naročito pozitivna osjećanja, posebno možemo istaknuti dvojicu: Nila Degrasa Tajsona (Neil deGrasse Tyson) i Stivena Hokinga (Stephen Hawking).

Ranije smo pomenuli na koji način savremeni mediji i načini komunikacije utiču na javno mnjenje i formiraju ga. Pomenuti dvojac je tokom svoje karijere izgradio značajno medijsko prisustvo, kao i reputaciju popularizatora i glasnogovornika nauke, a svojom eksponiranošću je imao zaista veliki uticaj na njenu medijsku sliku. Tajson je, između ostalog, bio voditelj nastavka čuvene naučno-popularne dokumentarne serije „Cosmos“, koju je tokom 1980ih vodio čuveni Karl Sagan (Carl Sagan). Međutim, za razliku od Sagana, koji je imao nevjerovatan osjećaj za kompleksnost prirodnih pojava, te kroz svoju više nego očiglednu ljubav prema nauci nikada nije širio negativnu sliku drugih ljudskih pregnuća (pa ni filozofije), Tajson će u svojim javnim istupima zastupati prilično ogoljenu i ciničnu verziju pogleda na filozofiju, sliku koja u suštini predstavlja scijentizam. Njegov stav, višestruko ponavljan na brojnim njegovim javnim istupima, je da se „filozofija razdvojila od fizičkih nauka“ i da više ne može dati nikakav doprinos njihovom razvoju, kao i da iako postoje brojna polja kojima se filozofija može baviti, područje prirodnih nauka (naročito fizike) nije jedno od njih.³ Već i sam pomen filozofije kod njega proizvodi nadmene i cinične reakcije, kako nam svjedoči njegov prijatelj, evolucionisti biolog i filozof nauke Massimo Piljuči (Massimo Pigliucci)⁴.

³ Kao primjer navodimo jedno njegovo javno gostovanje skupa sa Ričardom Dokinsom (Richard Dawkins) dostupno na: <<https://www.youtube.com/watch?v=AuCPCjtpVOw>>, (09. XI. 2019.).

⁴ Massimo PIGLIUCCI, „Neil deGrasse Tyson and the value of philosophy“, *Scientia salon*, 12. V. 2014., <<https://scientiasalon.wordpress.com/2014/05/12/neil-degrasse-tyson-and-the-value-of-philosophy/>>, (09. XI. 2019.).

Iako Tajsonov pogled na filozofiju izgleda prilično sumorno, ono što će o ulozi filozofije u odnosu na nauku reći jedan od (makar u popularnom diskursu tako percipiran) najvećih naučnih umova s kraja 20. i početka 21. vijeka, Stiven Hoking, izgleda još sumornije. Za Tajsona, filozofija je nešto besmisleno, smiješno, lakrdijaško (kako to već reče Kričli), ali joj ipak priznaje da postoje određena polja u kojima je ona ta koju se treba prvu pitati. Izuzev naučnog, razumije se. Po Hokingu, filozofija je mrtva u potpunosti i više ju se nema šta pitati niti konsultovati. On kaže da samo i jedino nauku se odsad ima pitati o znanju i o onome što znanje jeste, jer razvoj naučne spoznaje je otvorio frontove znanja kojima filozofija više ne može pristupiti i samo naučnici su oni koji sobom nose luču spoznaje:

[Lj]udi su oduvijek postavljali brojna pitanja: Kako možemo razumijeti svijet u kom se nalazimo? Kako se ponaša svemir? Kakva je priroda stvarnosti? Odakle je sve ovo poteklo? Da li svemir ima tvorca? (...) Tradicionalno, ovo su pitanja za filozofiju, ali filozofija je mrtva. Filozofija nije pratila razvoj moderne nauke, naročito fizike. Naučnici su postali lučonoše otkrića u našoj potrazi za znanjem.⁵

Još jedan od onih koji između nauke i filozofije vidi suštinsku suprotstavljenost, do te mjere da filozofiju optužuje za ometanje naučnog istraživanja, jeste američki fizičar i nobelovac Stiven Vajnberg (Steven Weinberg). On u svojoj knjizi *Dreams of a Final Theory* čitavo jedno poglavlje posvećuje filozofiji – konkretnije kritici filozofije kao mogućeg doprinosa nauci, naslovljavajući ga *Against Philosophy*. Iako se djelimično ograđuje od stava da filozofija nema nikakvu vrijednost uopšte, jasan je u tome da ta vrijednost nema nikakve veze s naukom.⁶

Taj njegov stav ide dotle da ne samo da ne vidi bilo kakav doprinos filozofije nauci, već i da je smatra smetnjom naučnom istraživanju. On kaže:

Čini se da filozofsko znanje nije od koristi fizičarima – sa izuzetkom da su nam djela nekih filozofa pomagala da izbjegnemo greške drugih filozofa. (...) Uvidi filozofa koje sam izučavao činili su se nejasnim i beznačajnim u poređenju sa nevjerovatnim uspjesima fizike i matematike. (...) Nije mi poznat *niko* ko je aktivno učestvovao u napretku fizike u periodu nakon Drugog svjetskog rata čijem istraživanju su značajnije doprinijeli radovi filozofa.⁷

⁵ Stephen HAWKING – Leonard MLODINOW, *The Grand Design*, New York, 2010., str. 11.

⁶ Up. Steven WEINBERG, *Dreams of a Final Theory*, New York, 1994. str. 167.

⁷ *Isto*, str. 168. – 169.

Ono što on zamjera filozofiji je to da čak i kada je u nekim prošlim vremenima davala nekakav doprinos naučnom istraživanju, ona je više doprinosila tome da se njeni koncepti održavaju predugo i da ih se drži prerigidno, te je time nanosila više štete nego koristi.⁸ Iako su neke od filozofskih ideja, poput mehanicizma, imale izuzetno važnu ulogu u razvoju naučne slike svijeta, upravo su takve „herojske ideje“ donosile i najviše nevolja: „U nauci, kao i u politici i ekonomiji, nalazimo se u velikoj opasnosti od herojskih ideja koje su nadživjele svoju korisnost. Herojska prošlost mehanicizma postigla je takav prestiž da su Dekartovi sljedbenici imali velikih problema prihvatiti Njutnovu teoriju solarnog sistema.“⁹

Kao što vidimo, ovakav stav prema filozofiji možemo protumačiti kao neprijateljski. Stiče se utisak da između filozofije i nauke postoji nepremostiv jaz, koji, ako je ikada u prošlosti bio manji ili ako je tada postojala mogućnost njegovog premoštavanja, to više nije slučaj, a putevi nauke i filozofije su nadalje zauvijek razdvojeni. Po njegovom mišljenju, naučnik ne može sebi dopustiti luksuz traćenja vremena na sticanje znanja koja mu nisu neophodna u njegovim istraživanjima na polju nauke, a filozofska znanja su upravo takva vrsta znanja. Štaviše, cjelokupan napor filozofije, naročito kada su u pitanju problemi vezani uz nauku, on naziva „nerazumno neefikasnim“.

3. Nauka je filozofija i filozofija je nauka

Potpuno suprotno viđenje Vajnbergovom imao je jedan još slaviji fizičar i nobelovac – Albert Ajnštajn (Albert Einstein). Prema njegovom mišljenju, upravo su filozofski uvidi ono što pravi razliku između pukog bavljenja naukom kao zanatom i stvarnog istraživanja. U pismu koje je 1944. godine napisao Robertu Torntonu (Robert A. Thornton) on to eksplicitno i kaže: „Poznavanje istorijske i filozofske pozadine daje jednu vrstu nezavisnosti od predrasuda svoje generacije od kojih većina naučnika boluje. Ova nezavisnost koju stvara filozofski uvid je – po mom mišljenju – obilježje razlike između pukog zanatlije ili specijaliste i pravog tragaoca za istinom.“¹⁰

⁸ Up. *isto*, str. 169.

⁹ *Isto*, str. 169-170.

¹⁰ Don E. HOWARD, „Albert Einstein as a Philosopher of Science“, *Physics Today*, god. LVIII., 2005., br. 12, str. 2. <<https://physicstoday.scitation.org/doi/pdf/10.1063/1.2169442>>, (12. X. 2019.).

Prema Ajnštajnovom mišljenju, ne samo da je filozofija nešto što naučnika oslobađa predrasuda i čini ga boljim istraživačem, već su filozofija i nauka neraskidivo povezane. U svom članku iz 1936. godine, koji citira Hauard (Don E. Howard), Ajnštajn pita ne bi li zbog toga što je čovjek od nauke obično percipiran kao loš filozof, trebao da filozofiranje prepusti filozofima. Njegov odgovor je da to nipošto ne bi trebao, jer upravo je fizičar taj koji najbolje poznaje koji su najhitniji problemi sa kojima se susreće, te bi on sam trebao da se poduhvati filozofskog istraživanja, pogotovo u vremenu u kojem su „sami temelji fizike postali problematični“.¹¹ Dakle, ne samo da fizičar ne bi trebao odbacivati filozofiju, već bi i sam trebao biti filozof.

Kod Ajnštajna, dakle, nema ni traga mišljenju koje zastupa Vajnberg kako je filozofija smetnja naučnom istraživanju, te da fizičar naprosto nema vremena da se posvećuje „nerazumnoj neefikasnosti“ koja, prema njegovom mišljenju, odlikuje filozofiju. Naprotiv, kod Ajnštajna uočavamo jasan i nedvosmislen stav da su nauka i filozofija neraskidivo povezane u zajedničkom poduhvatu potrage za znanjem, te da su jedna bez druge nezamislive i nemoguće. O tome decidno kaže: „Uzajamni odnos epistemologije i nauke je vrijedan pomena. One zavise jedna od druge. Epistemologija bez dodira sa naukom postaje isprazna. Nauka bez epistemologije je – ukoliko je to uopšte zamislivo – primitivna i zbrkana.“¹²

Štaviše, on sam je imao vrlo prijateljske odnose sa brojnim filozofima svoga doba i isticao je koliko su filozofska djela uticala na sam razvoj njegovog naučnog rada. U pismu iz 1915. godine, koje je poslao Moricu Šliku (Moritz Schlick), on naglašava izuzetan značaj filozofije Ernsta Maha (Ernst Mach) i Dejvida Hjuma (David Hume) na razvoj njegove čuvene teorije relativnosti. U tom pismu Ajnštajn piše: „Ispravno si uvidio da je ova linija mišljenja imala izuzetnog uticaja na moje napore i zaista to je bio Ernst Mah, a još više Hjum, čiju raspravu o razumijevanju sam gorljivo i sa divljenjem čitao nedugo prije nego sam osmislio teoriju relativnosti. (...) Veoma je moguće da bez ovih filozofskih istraživanja ne bih mogao reći da bih uspio doći do rješenja.“¹³

¹¹ *Isto.*

¹² *Isto.*

¹³ Sarah KNAPTON, „Albert Einstein’s Theory of Relativity was inspired by Scottish Philosopher“, *The Telegraph*, 19. II. 2019., <<https://www.telegraph.co.uk/science/2019/02/19/albert-einsteins-theory-relativity-inspired-scottish-philosopher/>>, (12. X. 2019).

Jasno je da ne možemo prostim pozivanjem na Ajnštajnovu ime i njegov značaj reći da možemo odbaciti Vajnbergove stavove kao neutemeljene. Niti Vajnbergovo ime nije malo u svijetu fizike. Ali mi to ni ne činimo. Ono čime odbacujemo Vajnbergove stavove o beskorisnosti filozofije u nauci su rezultati do kojih su dolazili naučnici, pa i sam Vajnberg. Ajnštajn je bio jedan od onih koji su eksplicitno pisali o tome koliko filozofiji imaju zahvaliti za velike teorije do kojih su došli, a svojim djelom, stvaranim pod uticajem filozofskog promišljanja prirode u jednakoj mjeri kao i istraživanjem, daje nam za pravo da smatramo Vajnbergove argumente neutemeljenim.

Doduše, i sam Vajnberg nam daje makar jedan značajan argument protiv sebe – ukoliko je bavljenje filozofijom nešto što odvraća naučnika od njegovog naučnog rada, zašto sam Vajnberg posvećuje toliko vremena bavljenju jednom takvom besmislicom da joj posvećuje poglavlje knjige? Jasno je da je i on u dijalogu sa filozofijom i da njegova agitacija protiv filozofije predstavlja svojevrstan filozofski stav i njegov vlastiti doprinos boljem razumjevanju svijeta. Ukoliko nije tako, onda je i Vajnberg „nerazumno neefikasan“.

Umjesto zaključka

Nakon svega rečenog postaje nam jasnije da se o odnosu filozofske i naučne spoznaje ne može govoriti svođenjem na prostu dihotomiju pozitivnog ili negativnog. Isključivost u shvatanju tog odnosa može voditi samo osiromašivanju spoznaje uopšte, jednako naučne kao i filozofske. Ipak, kako su pojedinci ti koji se bave samim procesom spoznavanja, jasno je da će u tom procesu neki od njih zauzimati i takve isključive stavove, što u percepciji javnog mnjenja (ali i u posljedičnim političkim praksama) može dovesti do utiska o postojanju dva tabora koji su međusobno suprotstavljeni i od kojih je samo jedan ispravan. Tome dodatno pogoduje to što su savremeni mediji skloni uproštavanju i proizvođenju spektakla i sukoba u cilju sopstvenog boljeg tržišnog pozicioniranja. No, sve ove pojedinačne stavove i privatna mišljenja koje javno mnjenje doživljava kao sukob, treba posmatrati kao sastavni dio procesa spoznavanja, a nipošto kao sukob dva suprotstavljena tabora. Najveći dio tog utiska dolazi spolja – od strane medijske slike koja iz svojih razloga potencira sukobljenost, a nipošto iz nauke i filozofije same.

Na jednom mjestu Piter Heker (Peter M. S. Hacker) će reći da „iako su nauke stekle nezavisnost od filozofije, pogrešno bi bilo pretpostaviti da su postigle slobodu od pojmovne konfuzije“.¹⁴ Njegovo mišljenje je da je filozofija doprinos ne ljudskom znanju, već ljudskom razumijevanju. U tom smislu filozofija će uvijek imati svoje mjesto kao ljudski poduhvat koji svakoj generaciji treba iznova da obezbijedi uvide koje su sticale prethodne generacije, kao i njihovo pojašnjavanje. Heker kaže: „Filozofsko obrazovanje može pokazati put ka filozofskoj jasnoći (...). Ali izazovi, jednako stari kao i novi, iluzija, mistifikacija, suvoparnog sholasticizma, scijentizma i lažne preciznosti koju gaji logička tehnologija se mogu pokazati prevelikim, a filozofski uvidi i znanja mogu oslabiti. Svaka generacija mora za sebe postići filozofsko razumijevanje, a uvidi i pojašnjenja prethodnih generacija se moraju iznova sticati.“¹⁵

Dakle, filozofsko promišljanje nam ostaje kao stalni zadatak uprkos nevjerojatnom razvoju naučno-tehničkog aparata. Zaborav kritičkog odmaka, u kombinaciji sa ulaganjem prevelikog povjerenja u naučna saznanja, može nas dovesti u situaciju da nam sva ona znanja koja su nam prenijele ranije generacije postanu nejasna i nerazumljiva. Prosto jer ih ne dovodimo u pitanje, makar da bismo ih samo iznova potvrdili. Jer to je, kako i on kaže, zadatak svake generacije za sebe. I u tome možemo vidjeti značaj bavljenja filozofijom usred nauka.

Vidjeli smo da su veliki naučni umovi filozofiju smatrali prijateljicom nauke i nipošto u njoj nisu vidjeli prepreku koju bi trebalo zaobići ili je izostaviti iz naučnog delanja. To naravno ne znači da je po automatizmu filozofija „iskupljena“ i da joj se neće obraćati s podsmjehom oni koji svoju vjeru poklanjaju prvenstveno naučnim rezultatima. To možda mora biti tako. Kričlijev „blesavi“ filozof će se izlagati podsmijehu znajući da nije u sukobu s naučnikom. Zato neće uzimati za zlo pojedincima koji mu upućuju ružne riječi, jer on zna da znanje i razumijevanje nisu isto, te da će ga se kad tad pozvati da objasni, onda kad njegov kritičar ostane bez riječi. Kako je to lijepo sročio Kričli: „Možda je filozof taj koji će se posljednji smijati. Iako će filozof uvijek izgledati smiješan u očima glupaka i onih koji su opsjednuti održavanjem *statusa quo*, upravo obrnuto se dešava kad se od ne-filozofa traži da objasni pravdu

¹⁴ P. M. S. HACKER, „Philosophy: A Contribution, not to Human Knowledge, but to Human Understanding“. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, god. LXV., 2009., str. 132.

¹⁵ *Isto*, str. 153.

po sebi ili sreću ili bijedu uopšte. Daleko od rječitog, insistira Sokrat, glupak je 'zbunjen i zamuckuje'.¹⁶

Možda u tom kontekstu možemo iskoristiti i Vitgenštajnove (Ludwig Wittgenstein) riječi da „nisu problemi prirodne nauke ono što treba riješiti“¹⁷ te ih povezati sa Hekerovim da je filozofija doprinos ljudskom razumijevanju, a ne znanju. Poduhvat koji čine jednako nauka kao i filozofija je zajednički, iako nije potpuno isti. Znanje koje bi se nekritički akumuliralo, a čije promišljanje i razumijevanje bi izostajalo, bilo bi jalovo znanje. Jednako tako, promišljanje koje ne bi otpočinjalo sa činjenicama koje nam pruža naučna spoznaja, bilo bi isprazno. Zato sa sigurnošću možemo reći da filozofija i nauka ne mogu biti protivnici, to eventualno mogu biti pojedini filozofi i naučnici.

¹⁶ S. CRITCHLEY, *n. dj.*

¹⁷ Ludwig WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus*, Sarajevo, 1987. str. 187.